

Тема: Формування й етапи розвитку інституціоналізму

1. Теоретичні джерела інституціональної економіки. Обмеження застосування неокласичного підходу.

2. Інституціональна теорія: учора, сьогодні й завтра. "Дерево" інституціоналізму.

1. Теоретичні джерела інституціональної економіки. Обмеження застосування неокласичного підходу

Інституціональна економічна теорія сформувалась ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., з одного боку – як реакція на позаісторичну та ортодоксальну неокласичну доктрину, а з другого – як спроба обґрунтування домінування (на противагу, але в контексті Марксової теорії суспільно-економічної формації) надбудови (інститутів) у суспільному процесі. І тільки наприкінці ХХ ст. розпочалося її входження в *mainstream* економічної думки. Саме у цей час незадоволення традиційною економічною теорією, що занадто мало уваги приділяла інституціональному середовищу, призвело до виникнення *нової інституціональної теорії*. Остання відома також під низкою інших назв: неоінституціоналізм, трансакційна економіка, теорія прав власності, теорія контрактів та нова економічна історія.

М. Довбенко, намагаючись урахувати всю багатогранність неоінституціональної теорії, вказує, що це сукупність сучасних концепцій про роль і еволюцію окремих інституцій у постіндустріальному суспільстві, а також поведінку індивідів у цих колективах.

Слід зауважити, що назва "*неоінституціоналізм*" інколи викликає помилкову уяву про його "спорідненість" із традиційним інституціо-налізмом Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла та Дж. Гелбрейта. Однак це співпадіння скоріше термінологічне, аніж суттєве. У дійсності теоретичні джерела неоінституціоналізму слід шукати саме в неокласичній традиції.

Отже, перш ніж перейти безпосередньо до обговорення особливостей сучасної інституціональної теорії, слід з'ясувати ступінь її новизни стосовно неокласичного підходу.

Науковці вважають, що напрям, який домінує в економічній теорії, має здатність точно описувати поведінку індивідів, які здійснюють вибір у ситуаціях з обмеженими ресурсами. Неокласична теорія перестала відповідати цій вимозі у 60 – 70-х рр. ХХ ст. Втрата лідерських позицій відбулася з декількох причин: по-перше, неокласична теорія базувалась на нереалістичних передумовах і обмеженнях, а, значить, використовувала моделі, неадекватні економічній дійсності. Р. Коуз називав такий стан справ у неокласиці "економікою класної дошки". По-друге, ці моделі були абстрактні й надмірно формалізовані, тобто не здатні пояснити динамічні зміни в економіці ХХ ст. По-третє, в 90-х рр. ХХ ст. провідні представники інституціонального напрямку відмовились від теоретичної основи неокласики – *методологічного індивідуалізму*. Що, на думку Дж. Ходжсона, стало великою подією: твердження, що "тільки індивіди приймають рішення" перестало застосовуватись для пояснення поведінки держави, фірми і домогосподарства. По-четверте, економічна наука суттєво розширила коло аналізованих феноменів (наприклад, родина, норми поведінки, право, ідеологія

тощо). Як наслідок, "вторгненню", або експансії, економічної теорії піддалися суміжні й несуміжні області науки. Ця практика отримала назву "економічний імперіалізм", а її визнаним лідером став нобелівський лауреат Г. Беккер.

Дж. М. Кейнс був одним із перших піддав сумніву претензії на універсальність класичної й неокласичної шкіл. Його головний аргумент був таким: постулати класичної теорії прийнятні не до загального, а тільки до особливого випадку, тому що економічна ситуація, яку вона розглядає, є лише граничним випадком можливих станів рівноваги. Точніше, класичні постулати виправдовують себе лише за умов повної зайнятості наявних ресурсів, і втрачають свою аналітичну цінність у міру того, як ринок віддаляється від ситуації "повної зайнятості". Чи існують інші обмеження щодо прийнятності неокласичної моделі? Так, звичайно. Серед них:

повнота інформації, якою володіють індивіди в момент здійснення вибору, що впливає із ринкового ціноутворення; *мінімальна взаємозалежність учасників угод*, яка можлива лише на досконало конкурентному ринку; *відповідність людей*, що здійснюють свій вибір, *ідеалу homo economicus*.

Отже, індивід має бути цілераціональним; а його поведінка – утилітарною. Він повинен мати почуття емпатії стосовно інших учасників угоди; учасники ринкових угод повинні довіряти один одному та володіти здатністю до інтерпретативної раціональності, що є свого роду синтезом вищезазначених умов. Варто також додати, що існування *фокальних точок* також є передумовою інтерпретативної раціональності. Вони становлять варіанти поведінки, що спонтанно обираються всіма індивідами, які потрапляють у подібні ситуації.

Чи свідчать перелічені аргументи про відсутність перспектив застосування неокласичної теорії? На погляд авторів, для відповіді на це запитання доцільно використати програму *епістимологічного аналізу І. Лакатоша*, який подав науку як "конкурентну боротьбу дослідницьких програм".

Згідно з уявленням ученого, будь-яка теорія містить "жорстке ядро", що залишається незмінним за будь-яких модифікацій і уточнень теорії, а також її "захисну оболонку", яка підлягає постійному корегуванню в міру розвитку теорії. Разом вони створюють дослідницьку парадигму, тобто ті принципи, від яких дослідник, що послідовно застосовує теорію, не в силі відмовитись.

Для неокласичної теорії вона має такий вигляд:

"жорстке (тверде) ядро" неокласики – це стійкі переваги індивідів, які мають ендогенний характер; їх вибір раціональний, а схеми взаємодії базуються на рівновазі (рівновага локального ринку й загальна рівновага на всіх ринках);

"захисна оболонка" неокласики – це умови незмінності й чіткої визначеності прав власності; повноти та доступності інформації; дотримання задоволення потреб індивідів за допомогою обміну, без витрат та з урахуванням первісного розподілу.

Дослідницька програма, у разі збереження "жорсткого ядра", слугує проясненню, розвитку наявних або висуненню нових допоміжних гіпотез. На думку І. Лакатоша, це створює так званий "захисний пояс ядра" і забезпечує усталеність теорії.

У разі, коли змінюються складові елементи захисної оболонки, програма стає модифікованою. А якщо видозмінюються елементи "жорсткого ядра", відбувається "народження" нової теорії зі своєю власною дослідницькою програмою. Причому, зміна "жорсткого ядра", а потім і "захисної оболонки" дослідницької програми, відбувається тільки зі зміною соціально-економічної системи. Якщо "ядро" і "захисний пояс" залишаються незмінними, то програма вважається ортодоксальною.

Слід розглянути ситуацію формування ринкової економіки, яка відбувається у транзитивній економіці шляхом зміни в оболонці. Вона супроводжується появою ринку цінних паперів, комерційних банків, інститутів товарного й фінансового посередництва, бірж тощо і триває до того часу, поки не буде сформована критична маса в базовому інституті – правах власності. Що, у свою чергу, викликає зміни інституціонального ядра дослідницької програми економічної теорії, а на практиці – встановлення замість монополії державної власності переважно монополії приватної власності. Отже, суттєві зміни в характері економічних відносин зумовлюються появою нових інституціональних рамок (правил і норм) взаємодії суб'єктів господарювання.

Варто розглянути, яким чином відбувається вплив передумов "старого" (традиційного) й "нового" (неоінституціоналізму) на дослідницьку програму неокласики.

"Старий" або традиційний інституціоналізм був щільно пов'язаний з історичним напрямом економічної теорії (його "старою" і "новою" школами), теоретичною спадщиною марксизму, ідеями європейського соціалреформізму і соціал-дарвінізму та американською школою прагматизму. Це, певним чином, позначилось на відстоюванні ідеї необхідності соціального контролю й втручання суспільства, головним чином держави, в економічні процеси, а також у поєднанні еволюційної методології з аналізом економічного розвитку.

Представники традиційного інституціоналізму відчували незадоволеність неокласичною економікою: її абстрактними та статичними теоріями, абсолютизацією кількісного аналізу тощо. Вони заперечували базові принципи неокласичної економіки: існування цілком незалежної та раціональної економічної людини, яка керується інтересами максимізації корисності; дію механізму автоматичного встановлення рівноваги в економіці; тяжіння до рівноваги як основну характеристику економічної системи; вільний доступ до отримання інформації для прийняття раціональних рішень.

У центрі їхньої уваги знаходились інститути, що належали як до економічної, так і до політико-правової системи суспільства. Вони концентрувались на вирішенні таких проблем: на взаємовідносинах праці й капіталу; великих корпорацій з дрібними і середніми підприємствами; на суперечностях приватних і суспільних інтересів (проблема національних інтересів та соціального контролю над економікою).

Представники традиційного інституціоналізму наголошували на необхідності використання досягнень суспільних наук (соціології, психології, антропології та права). Вони доповнили "жорстке ядро" неокласичної теорії поняттями колективних дій інститутів, економіки очікувань, неповноти інформації тощо; по-новому підійшли до визначення завдань економічної науки.

Так, наприклад, засновник соціально-психологічного напрямку Т. Веблен вважав, що завданням економістів є вивчення норм, звичаїв і звичок, а також їх еволюції для інтерпретації рішень, які приймають економічні агенти за будь-яких обставин. А засновник соціально-правового напрямку інституціоналізму Дж. Коммонс зосереджувався на аналізі правових основ функціонування економічної системи.

Та, незважаючи на широке коло проблем дослідження, представникам традиційного інституціоналізму (Т. Веблену, Дж. Коммонсу, У. Мітчеллу, Дж. Гелбрейту) не вдалося створити єдиної власної дослідницької програми. Їх роботи, як зазначав Р. Коуз, ні до чого не привели, оскільки в них не було теорії для організації маси описового матеріалу.

Ураховуючи наведене оцінювання Р. Коуза, слід зробити спробу об'єктивно визначити *головні методологічні особливості традиційного інституціоналізму*:

методологічний холізм (цілісність), за якого початковим пунктом аналізу є інститути, а не індивіди, тобто характеристики індивідів виводяться з характеристик інститутів, а не навпаки;

системний підхід до розгляду економічних процесів із залученням даних психології, філософії, політології, соціології тощо;

еволюційний принцип в аналізі економічних явищ та вивчення останніх у динаміці;

принцип історизму для виявлення основних тенденцій суспільної еволюції, рушійних сил і чинників розвитку;

акцентування уваги на діях профспілок і держави із захисту інтересів індивідів; принцип інституційного детермінізму – ступінь розвитку інститутів розглядається одночасно як детермінанта розвитку та його стабілізуючий чинник; застосування в основному індуктивного методу;

використання емпіричного методу щодо досліджень і аналізу значного статистичного і фактичного матеріалу;

міждисциплінарність, яка за суттю є продовженнями соціологічних, правових і статистичних досліджень у їхньому додатку до економічних проблем.

Отже, представники традиційного інституціоналізму суттєво розширили межі економічного аналізу, залучаючи до нього чинники, що не враховувалися неокласичною економічною теорією: неповна визначеність прав власності та неповнота інформації, невизначеність та очікування і, нарешті, чинники, що відрізняються від дій у ситуації індивідуального вибору – колективні дії та ситуації колективного вибору. Вони, випереджаючи кейнсіанців, поставили питання про необхідність втручання держави в економіку, почали розглядати економічні процеси й явища, якими економічна теорія до них взагалі не цікавилася. Саме завдяки їм інституціональну економіку стали називати наноекономікою.

2. Інституціональна теорія: учора, сьогодні й завтра.

"Дерево" інституціоналізму

Оскільки представникам традиційного інституціоналізму так і не вдалося представити значущої програми досліджень, її створенням у 70-х рр. ХХ ст. зайнялися представники неоінституціонального напрямку, виникнення якого пов'язують з іменами лауреатів Нобелівської премії в галузі економіки Р. Коуза та Д. Норта. З часом цю місію продовжили представники нової інституціональної економічної теорії (НІЕТ).

Отже, спочатку слід визначити принципові предметно-методологічні відмінності традиційного ("старого") та неоінституціоналізму.

По-перше, згідно з, "старій" гілці притаманне протиставлення реально існуючих антиподів (бізнес-індустрія, підприємницька зріла корпорація тощо). Тоді як у центрі уваги нових інституціоналістів – проблема вибору між взаємообумовленими можливостями, кожна з яких (наприклад, ієрархія чи контрактівість у Р. Коуза) задається вихідною опосередкованою основою – трансакційними витратами.

По-друге, ідеологічна спрямованість традиційного інституціоналізму має внутрішньо нормативний характер із очевидним обґрунтуванням "правоти" однієї зі сторін (наприклад, критика – бездіяльного класу). Тоді як для неоінституціоналізму позитивність, філософська "відстороненість" в аналізі є типовою.

По-третє, на відміну від неоінституціоналізму, предмет досліджень в традиційному інституціоналізмі (і перш за все, корпоративні відносини) більш відповідає завданням теоретичного обґрунтування інституціональних перетворень у практиці трансформаційного періоду (окрім, безумовно, еволюційної теорії Д. Норта).

Отже, слід зайняти позицію В. Якубенка, що зазначені теоретичні течії – це не "заперечення заперечення", а предметно-методологічні реалії зі своїм особливим змістом, у яких традиційний інституціоналізм має не менше значення для аналізу трансформаційних економік, щоб згадувати про нього в минулому часі.

На думку О. Попова, визначення предметно-методологічних засад інституціональної теорії, як правило, співвідноситься з визначенням етапів інституціональної теорії. За цією ознакою він вказує на три групи інституціональних теорій:

перша група – "класичний" інституціоналізм, представники якого започаткували концептуальні засади інституціонального підходу й очолили теоретичні напрями досліджень: Т. Веблен (теорія "бездіяльного класу"), Дж. Коммонс (теорія справедливої вартості), У. К. Мітчелл (теорія економічних циклів), У. Гамільтон (концепція інституціональної економічної політики); друга група – "традиційний" (або "старий") інституціоналізм, пред-

ставники якого Дж. К. Гелбрейт (теорії постіндустріального суспільства та "техноструктури"), Дж. Б'юкенен і Г. Таллок (теорія суспільного вибору), В. Ваненберг (конституційна економіка), А. Хершенкрон (теорія ешелонів розвитку капіталізму) зосередившись на визначенні меж, форм і засобів державного регулювання економіки, вперше поставили проблеми недосконалості

інструментів ринкового саморегулювання та обмеженої раціональності ринку; третя група – нова інституціональна теорія (або неоінституціоналізм), представниками якої вважають Р. Коуза (теорії трансакційних витрат, прав власності й контрактної економіки), А. Алчіана, Г. Демсеця, С. Пейовича, М. Йенсена (теорія прав власності), Д. Норта (теорія держави), С. Уінтера і Р. Нельсона (еволюційна інституціональна теорія), З. Чена (нова економічна історія), Й. Макніла і Дж. Стігліца (теорія оптимального контракту).

Існує і дещо інший підхід до періодизації, згідно з яким в еволюції інституціоналізму зазвичай виділяють три такі напрями:

- 1) соціально-психологічний, соціально-правовий, емпіричний або кон'юнктурно-статистичний у межах "старого" або традиційного американського інституціоналізму; післявоєнний соціальний, який зазвичай відносять до традиційного напрямку;
- 2) неоінституціональний;
- 3) нова інституціональна економічна теорія (НІЕТ).

Наведена на рис. 1 схема відображає структуру інституціональних теорій і концепцій згідно з А. Ткачем, яка цілком відповідає зазначеній періодизації.

Результати узагальнення літературних джерел подані у вигляді порівняльної характеристики традиційного та нового інституціоналізму в табл. 1.

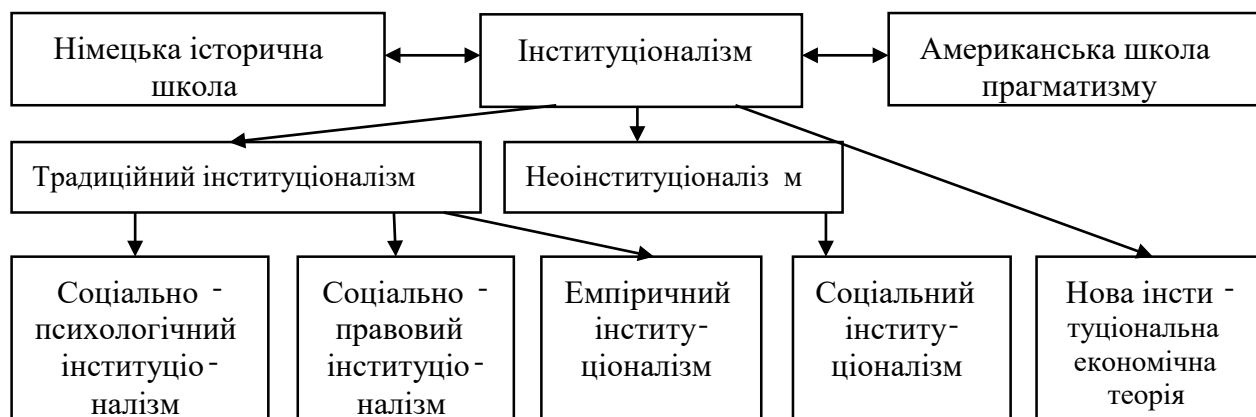

Рис. 1. Структура інституціональних теорій та концепцій

Від ретельного аналізу традиційного інституціоналізму як альтернативи неокласиці слід перейти до визначення предметно-методологічних особливостей та з'ясування місця неоінституціоналізму і нової інституціональної економічної теорії (НІЕТ) в сучасній економічній теорії.

Порівняльна характеристика традиційного і нового інституціоналізму

Характеристика	Традиційний інституціоналізм	Новий інституціоналізм
1	2	3
1. Виникнення	З критики ортодоксальних передумов класичного лібералізму	Через зміни в ядрі сучасної ортодоксальної теорії
2. Елемент аналізу	Інститути	Атомістичний, абстрактний індивід
3. Характеристика	Класичний інституціоналізм	Новий інституціоналізм
4. Індивід, його переваги і цілі	Змінює (ендогенні)	Використовується як даний (ендогенний)
5. Інститути	Формують переваги самих індивідів	Створюють зовнішні та внутрішні обмеження для індивідів: умови вибору, обмеження й інформація
6. Технологія	Ендогенна	Екзогенна
7. Методологія	Органічний підхід	Рівноважний оптимальний підхід

На думку Е. Фуруботна, Р. Ріхтера та А. Шастітко, до основоположних принципів дослідження, які застосовують практично всі представники сучасного інституціоналізму, належать: максимізація корисності; методологічний індивідуалізм; обмежена раціональність економічних агентів та їх опортуністична поведінка. А тому, як вважають учені, поки що можна впевнено констатувати лише модифікацію неокласичної дослідницької програми.

З ними не погоджуються Т. Еггертссон, В. Тамбовцев та А. Олійник, які наголошують на необхідності розрізняти неоінституціоналізм і НІЕТ. У якості головного критерію аналізу вони пропонують взяти глибину модифікації неокласичної дослідницької програми. На думку авторів, пропозиція щодо можливості розмежування напрямів сучасного інституціоналізму залежно від передумов, які піддаються заміні або модифікації, є цілком слушною.

Перший напрям – *неоінституціоналізм* – залишає теоретичне ядро неокласики незмінним, хоча "захисна оболонка" поповнюється новими непритаманними для економічного аналізу факторами: законами, нормами і правилами поведінки, ідеологією тощо. Завдяки чому неоінституціональну економіку часто наводять у якості прикладу "економічного імперіалізму": не відмовляючись від традиційного мікроекономічного інструментарію,

"імперіалісти" намагаються пояснювати зовнішні для неокласичної теорії фактори.

Другий напрям — *нова інституціональна економічна теорія*, або *НІЕТ* — навпаки, відображає спробу створення нової теорії інститутів, що не пов'язана з постулатами неокласики.

І хоча формально, історично їх можна вважати такими, що виходять із "старого" інституціоналізму, розгляд методологічного коріння цих теорій вказує на суттєві відмінності. Генетичною основою першого напрямку є неокласична економічна теорія, а другого — традиційний інституціоналізм.

Причому *неоінституціоналізм* сам по собі неоднорідний. З одного боку, він містить широкий спектр теорій власності й відносин, а з іншого — теорію трансакційних витрат. Під час найближчого розгляду виявляється, що теорії прав власності, контрактів та фірми однаковою мірою базуються на методологічних засадах неокласики й інституціоналізму, тоді як теорія трансакційних витрат демонструє поширення переважно неокласичної методології на нову, не властиву для цього напрямку область економічного аналізу.

Як зазначає А. Ткач, неоінституціоналізм — це напрям сучасної економічної теорії, орієнтований на людину та її свободу. Його представники обґрунтовують ліберальні ідеї ослаблення впливу держави на ринкову економіку за допомогою самої ж держави. Остання має встановлювати правила гри в суспільстві і контролювати їх дотримання. Що, на їхню думку, відкриє шлях до стійкого та економічно ефективного суспільства, яке розвивається на основі внутрішніх стимулів.

Нова інституціональна економічна теорія, згідно з О. Уільямсоном, — це сучасна модифікована неокласична дослідницька програма. Вона не передбачає відмови від фундаментального принципу методологічного індивідуалізму, має більш тісні зв'язки зі "старим", ніж із новим інституціоналізмом.

Представники НІЕТ (Г. Беккер, Г. Саймон) вважають: те, що було актуальним у минулому, сьогодні безнадійно застаріло. Вони пропонують: сформулювати нові методологічні підходи й продовжити реконструювати економічну теорію за рахунок включення проблем влади і політики, які тривалий час були поза межами економічного аналізу. Вони наголошують: необхідно широко впроваджувати міждисциплінарний підхід, сконцентруватись на вирішенні соціально-політичних проблем та їх зв'язках з економікою.

"Дерево інституціоналізму". Спираючись на схему Уільямсона, Р. Нурєєв запропонував розгорнену класифікацію сучасних інституціональних концепцій, яка отримала назву "дерева інституціоналізму" (рис. 2.2).

Він відобразив інституціональну теорію у формі дерева, що зростає із двох коренів, які "напитують" його, – "старого" інституціоналізму та неокласики. Стовбур "дерева" утворюють два напрями: нова інституціональна економіка (*new institutional economics*) та неоінституціональна економіка (*neoinstitutional economics*), які, у свою чергу, "дають життя" численним гілкам у вигляді різноманітних теорій.

Як можна бачити, під неоінституціоналізмом Р. Нурєєв розуміє НІЕТ, а до складу нової інституціональної економіки він відносить французьку економіку угод та "інші теорії". До того ж, у цій класифікації зовсім не поданий інституціонально-еволюційний напрям, або еволюційна економічна теорія.

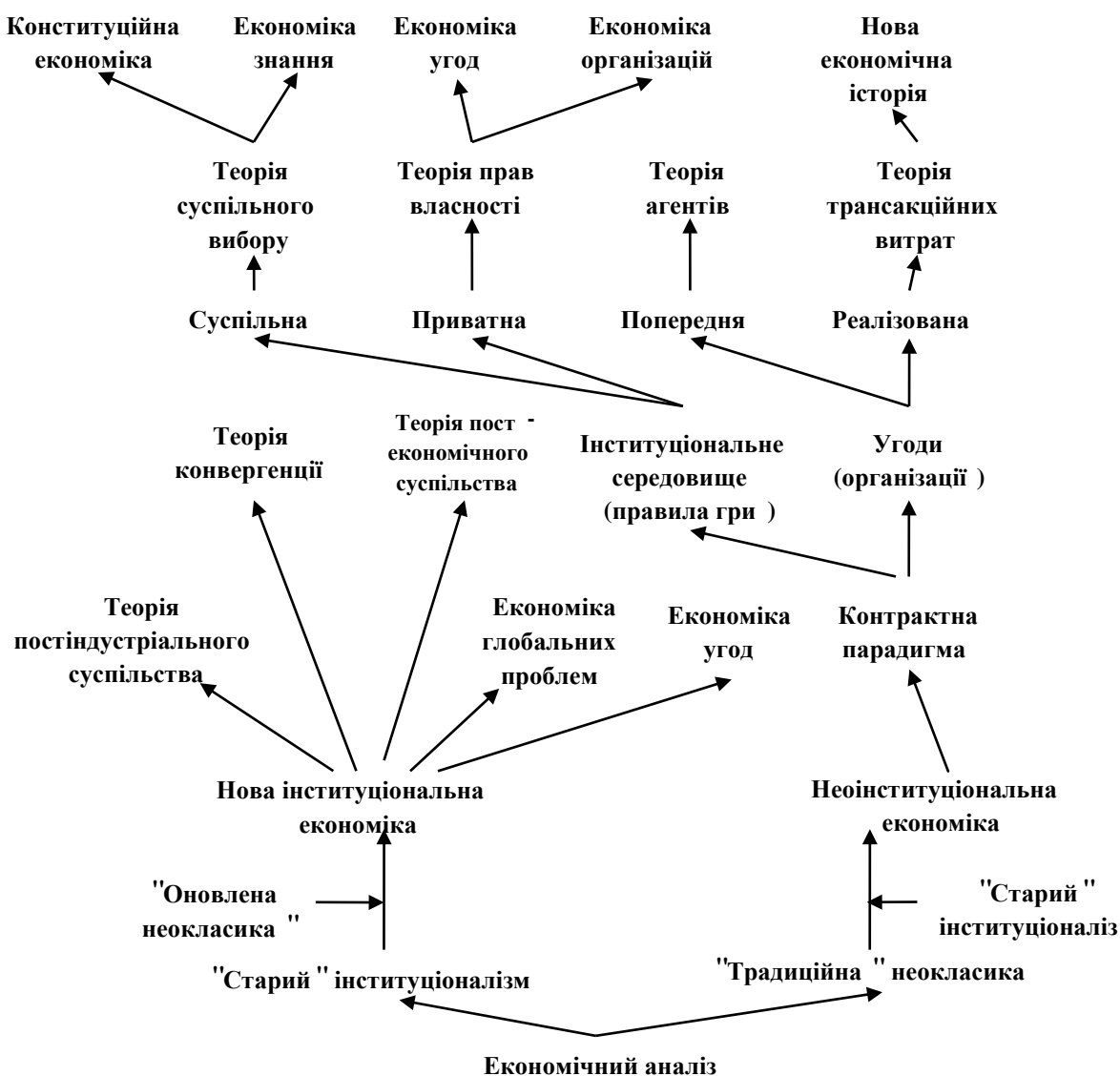

Рис. 2. Класифікація інституціональних концепцій Р. Нурєєва

А. Шастітко, аналізуючи предметно-методологічні особливості НІЕТ та порівнюючи її з неокласичною теорією і традиційним інституціоналізмом, теж робить певні висновки. Перш за все, це стосується основоположної тези НІЕТ про те, що інститути мають значення, і що вони піддаються дослідженню. На його думку, "інститути мають значення як для ефективності розміщення ресурсів і економічного розвитку, так і для розподілу обмежених ресурсів (багатства) між тими економічними агентами, що ухвалюють рішення". По-друге, сучасний стан НІЕТ, на думку А. Шастітко, дозволяє науковцям вважати інституціональну економіку самостійною, дослідницькою програмою, що знаходиться тільки на початку власного становлення.

Дж. Ходжсон висловлює думку, що всі варіанти неоінституціоналізму, не дивлячись на різницю в підходах, об'єднані ідеєю визначення індивідуальних переваг як екзогенних та ігноруванням процесів, що впливають на їх формування. У дослідженнях неоінституціоналістів відносини власності не пов'язуються з поняттям влади, а залишаються в тіні. Ієрархія подається як особливий вид контракту, вертикальні соціальні зв'язки – як горизонтальні, а відносини панування й підпорядкування набувають статусу відносин рівноправного партнерства.

О. Уільямсон, аналізуючи предметно-методологічні особливості НІЕТ та порівнюючи її з неокласичною теорією, звертає увагу на те, що представники неокласичної теорії дотримуються переважно технологічної орієнтації, а представники НІЕТ – виходять із контрактної перспективи. У якості предмета вивчення вони розглядають інституціональне середовище, до якого відносять базові соціальні, політичні та юридичні правила, що зумовлюють перебіг процесів виробництва й обміну.

Отже, представники неоінституціоналізму розглядають інститути, по-перше, як засоби обґрунтування розміщення факторів виробництва й пояснення поведінки економічних агентів, і по-друге, як мотиваційну основу поведінки економічних агентів та, одночасно, важелі впливу на їхні рішення. На відміну від неокласиків, і це, по-третє, вони розглядають інститути не тільки як технологічні утворення, що забезпечують внутрішньо-фірмові відносини, а скоріше як структури взаємодії між людьми. Це, у свою чергу, потребує дослідження й гармонізації процесів обробки інформації у різних формах економічних організацій. На відміну від попередників, у представників НІЕТ сфера досліджень дещо інша. Вони аналізують дискретні інституціональні альтернативи (інституціональні угоди або контракти), які розподіляють

правочинності між приватним сектором і державою у функціонуванні суб'єктів природної монополії.

Узагальнюючи, слід визнати, що неоінституціоналізм і НІЕТ за назвою дуже схожі, але вони представляють різні течії сучасного інституціоналізму. Їх основу складають різні наукові парадигми. Можна сказати, що неоінституціоналізм є сучасним витком неокласичної теорії, а НІЕТ, у розумінні авторів, синтезує ідеї, основою яких є традиційний інституціоналізм.

На думку авторів, об'єктивне оцінювання сучасних течій інституціоналізму має визначатися їх сильними (слабкими) сторонами і реально одержаними результатами. І, нарешті, оскільки єдина класифікація інституціональних теорій до цього часу так і не склалась, усі наведені класифікації мають право на існування. Вони дозволяють розглянути основні гілки "дерева", оцінити "різноманіття" інституціональних теорій і взаємозв'язки між деякими з них.

Серед сучасних інституціональних концепцій виділяються такі, що вивчають створені на контрактній основі організаційні структури. Наприклад, представники так званої *теорії агентських відносин*, яка була сформульована Г. Мінзом та А. Берлі ще у 30-х рр. ХХ ст., концентрують увагу на проблемах "Принципа-Агента" та "відділення власності й контролю". Вони встановлюють, які саме контракти необхідні для протидії відхиленню поведінки найманих менеджерів (агентів) від інтересів власників (принципалів). Таке обґрунтування дозволяє принципалам під час укладення контрактів наперед (*ex ante*) враховувати небезпеку та обумовлювати заходи захисту від опортунізму партнерів.

Теорія суспільного вибору застосовує економічні методи у ході вивчення політичних процесів та аналізує політичні механізми прийняття макроекономічних рішень. Об'єктом дослідження її представників (Дж. Б'юкенен, К. Ерроу, Р. Таллок, М. Олсон, Д. Мюллер та інші) виступають "політичні ринки". А правила, що регулюють відносини в приватній сфері, досліджує *теорія прав власності*. Її представники (А. Алчіан, Х. Демсець, Р. Коуз, І. Барцель, Л. де Алесі, Р. Познер, С. Пейович, О. Уільямсон, Е. Фуруботн та ін.) вважають, що пануюча в суспільстві система прав власності є сумою економічних і соціальних відносин із приводу доступу до рідкісних ресурсів. Чим ретельніше визначені та краще специфіковані права власності, тим ефективніше зв'язок між діями економічних агентів та їхнім добробутом.

Зазначені теорії вирізняються не тільки предметом дослідження, але й теоретичними засадами. Якщо в теорії суспільного вибору головна увага

концентрується на витратах, які породжуються діяльністю політичних інститутів, то в теорії прав власності – на вираші в добробуті, який здатні забезпечити інститути права (наприклад, судова система).

Теорія трансакційних витрат спирається на ідеї Р. Коуза, О. Уільямсона, Д. Норта та Р. Фогеля щодо економічних організацій, які слугують цілі скорочення цих витрат. На відміну від представників теорії агентських відносин, вони роблять акцент не на стадії укладання, а на стадії виконання контрактів (*ex post*). Йдеться про спеціальні механізми, які забезпечують адаптацію до несподіваних змін – вирішення суперечок між учасниками контракту або застосування санкцій до його порушників. У цьому контексті О. Вільямсон запропонував створення структур управління, які б регулювали відносини між учасниками операції на стадії її виконання.

Еволюційний інституціоналізм об'єднав представників різномірних напрямів, що протистоять неокласиці. Його засновник У. Гамільтон розглядав економіку як еволюційну відкриту систему, що знаходиться під постійною дією зовнішнього середовища, відстоював дуалістичний характер елементів системи і заперечував найважливіший тезис неокласиків про прагнення економіки до рівноваги. Серед сучасних представників еволюційної економічної теорії слід зазначити Р. Нельсона, С. Уінтера, Дж. Ходжсона та ін.

Представники *нової економічної історії* (Д. Норт, Р. Фогель, Дж. Уолліс) намагаються витлумачувати історичний процес із погляду еволюції інститутів, теорії прав власності й трансакційних витрат.

Головна ознака *нового французького інституціоналізму* (Л. Тевено, О. Фавро, А. Орлеан та Р. Буайє) полягає в тому, що ринкова економіка досліджується не як окремо взятий об'єкт, а як підсистема суспільства. Аналіз різних "інституціональних підсистем" ("світів") базується на тому, що кожна із них характеризується особливими способами координації між людьми.

Як можна бачити, склад сучасного інституціоналізму доволі широкий. Він містить концепції, які принципово не сприймають як елементи "жорсткого ядра", так і оновлені неокласичні моделі, але допускають вибірковість використання принципу обмеженої раціональності.

З точки зору Попова О.Є., остаточну класифікацію й розмежування складових сучасного інституціоналізму можна визнати випереджувальними, оскільки, його цілісну методологію ще остаточно не сформовано, а за багатьма принциповими позиціями неінституціоналізм та НІЕТ співпадають.